

conflict while others are willing to engage. Conflict resolutions involve believing the conflict is ended, no longer feeling in conflict, stopping conflict behavior and implementing new behaviors.

Key words: phraseological unit, conflict, parties, verbal aggression, denotation.

Стаття надійшла до редколегії
01. 04. 2013 р.

УДК 811.111'373'373.7:316.6 47.8

Оксана Рогач

Лексико-фразеологічні засоби відображення стереотипних уявлень про обмежені ментальні здібності людини

У статті проаналізовано особливості номінації обмежених ментальних здібностей людини лексико-фразеологічними засобами англійської мови, встановлено стереотипні уявлення англійської спільноти про розумову діяльність людей, окреслено диференційні ознаки осіб з обмеженими ментальними здібностями, а також проведено компонентний аналіз семантичної структури базових одиниць лексико-семантичного поля «обмежені розумові здібності» з урахуванням семантичної структури лексеми *fool* та її дериватів.

Ключові слова: обмежені ментальні здібності, вторинна номінація, стереотип, лексема, фразеологічна одиниця.

Постановка наукової проблеми та її значення. Пропонована лінгвістична розвідка має за мету вивчення походження номінацій основних процесів та складників, пов'язаних із ментальною діяльністю людей з обмеженими розумовими здібностями, виокремлення диференційних рис, якими наділені носії зазначеної ознаки, а також встановлення позамовних факторів, які спричинили появу та використання аналізованих лексичних і фразеологічних одиниць.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Особливості вторинної номінацій окреслених одиниць вивчали такі науковці, як Б. Ажнюк, В. Телія, І. Олійник, М. Сидоренко, В. Bryson, R. Fergusson, T. Gamble, M. Gamble, J. Green, L. Rosenfeld L., T. Plax, M. Singer та ін. Перспективою пропонованого дослідження слугуватиме те, що його результати доповнять теорію номінації, розширять країнознавчі відомості про позамовні фактори, які впливають на процеси репрезентації обмежених ментальних здібностей людини, а також сприятимуть розширенню знань та відомостей про соціокультурні чинники, які визначають місце носіїв цієї ознаки в соціумі.

Ментальна діяльність та розумові здібності людини займають важливе місце в житті окремого індивіда та соціуму загалом. Такі важливі складники життя як соціальний та фінансовий статуси, кар'єрний зріст, добробут, успіх безпосередньо залежні від наявності чи відсутності ментальних здібностей. Варто зазначити, що семантика мовних засобів на позначення диференційних ознак людей з обмеженими ментальними здібностями, а також їхня фізична та вербальна поведінка, причини появи, життєвий ареал засвідчує високий ступінь стереотипизації соціальних уявлень про це явище в певній національній спільноті. Стереотипи відіграють важливу роль у соціальному житті людей, оскільки в їхній основі лежить реальний психологічний феномен, що є одним із компонентів становлення сприйняття, яке акумулює попередній досвід індивідів у своєрідний алгоритм ставлення до відповідного об'єкта. Соціальний стереотип – це схематичний стандартизований образ чи уявлення про соціальний об'єкт, зазвичай, емоційно маркований і дуже стійкий. Особливу увагу в цьому дослідженні ми приділяємо відображенню стереотипізованих обмежених ментальних здібностей людини саме фразеологічними засобами, оскільки, як зазначає Б. Ажнюк, «одиниці цієї системи більшою мірою, ніж одиниці будь-якого іншого структурного рівня мови, наділені національним колоритом. Вони є носіями не лише предметно-логічного значення, в їх формі відображені, «сфотографовані» характерні риси етнокультурного обличчя даного народу» [1, с. 3].

За визначенням словника сучасної англійської мови Longman Dictionary of Contemporary English [8], *fool* – 1) «нерозумна людина, або інша особа, яка робить дурні речі; 2) жартівник, потішник (king's entertainer)» [8, с. 624]. В іншому класичному словнику англійської мови – Oxford Advanced Learner's Dictionary – лексема *fool* визначено як: «1) людина, яка нерозумно поводить себе; особа, якій бракує

здорового глузду чи суджень; ідіот; 2) (formerly) людина, яку наймав король чи інша знатна особа для розваг, жартів, трюків; клоун» [9, с. 477]. Таким чином простежуємо спільні семантичні маркери: відсутність розуму, нерозумна фізична та ментальна поведінка. Проте, як засвідчує друге значення цієї лексеми, немудра поведінка людини не завжди пояснюється чи виправдовується обмеженими ментальними здібностями, оскільки досить часто позиція «дурника» дає змогу в жартівливій формі говорити гостру правду чи відповідним чином поводитися. Підтвердженням цієї тези слугує стале словосполучення *king's entertainer*, яке використовувалося на позначення дурника-прислуги королів чи інших можновладних осіб, в обов'язки якого входило не лише розважати свого господаря, але досить часто така роль давала йому можливість у жартівливій формі відверто висловлювати своє ставлення до певних осіб чи ситуацій.

Нерідко обмежені ментальні здібності асоціюються із семантично близьким поняттям *безумність*, оскільки ментальна та фізична поведінка таких індивідів мають багато спільного або й ідентичного. *Madness* – 1) стан безумства; безумна поведінка; 2) надзвичайна дурість [9, с. 748].

Невід'ємним складником опозиції розум: дурість є широка парадигма мовних засобів, які використовуються на позначення усього спектра обмежених розумових здібностей людини чи їхньої відсутності загалом. Наприклад, *fool* як іменник входить до низки дієслівних фразеологічних одиниць чи паремій, які використовують на позначення нерозумних вчинків, дій чи наказів, або ж ставлення до дурнів: *make a fool of yourself; make a fool of somebody; any fool can do something; be no/nobody's fool; not suffer fools gladly; be living in a fool's paradise; play, act the fool, send somebody on a fool's errand; fools rush in (where angels fear to tread)* [8, с. 624]. *There is no fool like an old fool* – «немудра поведінка старшої людини видається ще нерозумнішою, оскільки від неї, навпаки, очікують життєвої мудрості та досвіду».

Крім номінативних одиниць, існує низка дієслів та відповідних дериватів, які передають семантику нерозумної поведінки чи дій, наприклад, *to fool – to trick someone into believing something that is not true; be fooled by something, fool somebody into doing something, fool around/about; foolery* – нерозумна поведінка, а також складніших утворень та фразеологічних одиниць – *foolhardy* «іти на дурний і невиправданий ризик» [8, с. 624]. Досить часто в основі номенів на позначення обмежених розумових здібностей особи лежать назви частин тіла людини, тобто голови, а також фруктів та овочів, наприклад: *hardhead, thickheads, boneheads, coconut head, pumpkin head* [6, с. 285]. Семантичний аналіз дериватів із компонентом *head* указує на присутність культурно маркованих семантем у семантичній структурі зазначених одиниць. Наприклад, лексема *hardhead* наділена певною семантичною варіативністю, оскільки використовується на позначення білих американців (натяк на їхню нечутливість), апалачів (установлення знаку рівності між бідністю та дурістю) та афроамериканців, які мають семантичні назви *thickheads, boneheads, coconut head* [6, с. 285]. Національний компонент простежується і в значенні фрази *pumpkin head*, яка репрезентує білих американців із Нової Англії, а в її семантиці наявна вказівка на те, що гарбуз є невід'ємним складником раціону жителів цього регіону.

Семантичний аналіз досліджуваних лексико-фразеологічних одиниць уможливило виділення декількох тематичних груп, які вказують на диференційні ознаки, якими наділені люди з обмеженими розумовими здібностями, або ж ті явища, які спричинили їхню появу. Наприклад:

Переваги: *Children and fools have merry lives* [4, с. 91], *The folly of one man is the fortune of another* [4, с. 91], *Fortune favours fools* [4, с. 91], *God sends fortune to fools* [4, с. 91], *Better be a fool than a knave* [4, с. 91].

Небезпека: *Fools and madmen ought not to be left in their own company* [4, с. 91], *Children and fools must not play with edged tools* [4, с. 91], *Take heed (attention) of mad fools in a narrow place* [4, с. 91].

Причини: *No folly to being in love* [4, с. 91], *Too much money makes one mad* [4, с. 91], *Much learning makes men mad* [4, с. 91].

Безповоротність/невиліковність дурості: *He that is born a fool is never cured* [4, с. 91], *Fools will be fools still* [4, с. 92], *Fools grow without watering* [4, с. 92].

Універсальність, розповсюдженість: *The world is full of fools* [4, с. 92], *Folly is the product of all countries and ages* [4, с. 92], *We have all been fools once in our lives* [4, с. 92], *If folly were grief, every house would weep* [4, с. 92].

Нерозумні дії: *Make not a fool of thyself, to make others merry* [4, с. 92], *He is a fool that kisses the maid when he may kiss the mistress* [4, с. 92], *He is a fool that makes a hammer of his fist* [4, с. 92], *He is*

not the fool that the fool is but he that with the fool deals [4, с. 92], *He is a fool who makes the wolf his confessor* [4, с. 92], *A white wall is a fool's paper* [The implication is that it is foolish to scribble on walls] [4, с. 92].

Характерні риси: *Little things please little minds* [4, с. 93], *A wise man changes his mind, a fool never* [4, с. 93], *Children and fools cannot lie* [4, с. 93], *Wise men learn by other men's harms; fools, by their own* [4, с. 93].

Поспішність: *A knave and a fool never take thought* [4, с. 93], *From a foolish judge, a quick sentence* [4, с. 93], *Haste and wisdom are things far odd* [4, с. 93].

Довірливість: *Fools rejoice at promises* [4, с. 93], *If fools went not to market, bad wares would not be sold* [4, с. 93], *A nod from a lord is a breakfast for a fool* [4, с. 93].

Балакучість: *Empty vessels make the greatest sound* [4, с. 93], *Toom bags rattle* [«Toom» means «empty»] [4, с. 93], *Shallow streams make the most din* [4, с. 93], *A fool's bell is soon rung* [4, с. 94], *A fool's tongue is long enough to cut his own throat* [4, с. 94], *Foolish tongues talk by the dozen* [4, с. 94], *Wise men silent, fools talk* [4, с. 94], *Wise men have their mouth in their heart, fools their heart in their mouth* [4, с. 94], *Fools are wise as long as silent* [4, с. 94].

У багатьох культурах існує чимало прикладів прямої кореляції фінансових статків людини з її розумовими потенціями. Наприклад, (укр.) «Чого бідний? – Бо дурний. Чого дурний? – Бо бідний», (англ.) *A fool and his money are soon parted* [9, с. 477]. В англійській лінгвокультурі простежуємо вказівку на те, що гроші відіграють важливу роль не лише при житті людини, а й після її смерті, тому слід помірковано й розумно ставитися і до їх витрачання, і до успадкування. Наприклад, *Fools live poor to die rich* [4, с. 92], *Riches serve a wise man but command a fool* [4, с. 93], *He is a fool that makes his physician his heir* [4, с. 92].

Варто звернути увагу на те, що в багатьох соціумах простежується чітка тенденція до евфемізації мовлення, тобто використання політично коректних номенів замість таких стилістично маркованих одиниць, як *fool*, *idiot*, *madman*. Як зазначає S. Faul [5], найуживанішими політично коректними одиницями на позначення обмежених розумових здібностей людини в англійській мові є такі: *mentally handicapped*, *mentally challenged*.

Існують приклади, коли незнання іноземної мови може сприйматися як ознака обмежених розумових здібностей і слугувати основою дерогативних найменувань. Наприклад, *турок*, *німець* – в українській мові, жарти про поляків в американському варіанті англійської мови. Невміння говорити іноземною мовою, розуміти, сприймати її та відповідним чином реагувати на вербальну інформацію – основа для номінацій чужинців. Наприклад, *Говори до нього, коли він німець!* [2, с. 219]. В англійській мові такою ознакою були наділені поляки, які через незнання англійської мови не могли належним чином підтримувати розмову чи реагувати на жарти. Наприклад, *dumb Polack / dumb sock, dumber than a Polack, Polack (Polish) jokes* [2, с. 155]. Крім поляків, в англійській лінгвокультурі присутні голландці, шведи та ірландці як носії ознаки «обмежені розумові здібності». Наприклад, *Big Dutchman, big Swede* – «великий, проте нерозумний та недалекий чоловік», *Stolid as a Dutchman* – «людина з особливо нерозумним виразом обличчя», *Dublin University graduate* – «нерозумний чоловік» [6, с. 287].

У переносному значенні лексема *fool* є складовою частиною певної кількості номінативних одиниць, *fool cap* – «папір особливо великого розміру, як-от папір для писання»; *fool's gold* – «1) тип жовтого металу, що існує в деякому камінні та зовні схожий на золото; 2) щось, що ви думаєте буде дуже хвилюючим та цікавим, але в реальності ваші сподівання не виправдовуються» [8, с. 624].

Висновок. Отже, здійснений аналіз лексико-фразеологічних одиниць англійської мови, які використовуються на позначення обмежених ментальних здібностей людини, підтверджує те, що вони передають стереотипне уявлення англійського соціуму про диференційні ознаки, якими наділені носії цієї характеристики, а також вказують на універсальність цього явища, його поширеність та давність.

Джерела та література

1. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні / Б. М. Ажнюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 136 с.
2. Рогач О. О. Структурно-семантичні особливості фразеологізмів з етнонімами (на матеріалі української, російської, польської, англійської, французької мов) : монографія / О. О. Рогач. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 236 с.

3. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 136 с.
4. Fergusson R. The Penguin Dictionary of Proverbs / R. Fergusson. – London: Allen Lane, 1983. – 331 p.
5. Faul Stephanie. The Xenophobe's Guide to the Americans / S. Faul. – Horsham: Ravette Publishing, 1997. – 64 p.
6. Green J. Words Apart. The Language of Prejudice / J. Green. – London: Kyle Cathie LTD, 1996. – 383 p.
7. Radlowski Zygmunt. Jak Narody Widza Siebie Nawzajem / Z. Radlowski, J. Woytczak. – Warszawa: Semper, 1994. – 108 s.
8. Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson Education Ltd, 2003. – 1949 p.
9. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford: Oxford Un-ty Press, 1994. – 1545 p.

Рочаг Оксана. Лексико-фразеологические средства отображения стереотипных представлений об ограниченных ментальных способностях человека. Статья посвящена анализу особенностей номинации ограниченных умственных способностей человека лексико-фразеологическими средствами английского языка, установлению стереотипных представлений английского сообщества об умственной деятельности людей, определению дифференциальных черт носителей этого признака, а также проведению компонентного анализа семантической структуры базовых единиц лексико-семантического поля «ограниченные умственные способности». Особое внимание уделено выделению и анализу тематических групп лексических и фразеологических единиц, которые вербализируют главные отличительные черты людей с ограниченными умственными способностями, такие как бесповоротность, неизлечимость, доверчивость, многословность, универсальность, широкий ареал распространения, длительная история. Выделено взаимозависимость умственных способностей человека с его материальным и финансовым благосостоянием, карьерой и социальным статусом, которые нашли своё отображение в языке.

Ключевые слова: ограниченные умственные способности, вторичная номинация, стереотип, лексема, фразеологическая единица.

Rohach Oksana. Lexical and Phraseological Means of Expressing Stereotyped Images of Mentally Handicapped People. The article deals with the analysis of the nomination of mental abilities of mentally handicapped people by means of lexical and phraseological units of the English language, with the investigation of the stereotyped images of the mentally handicapped people that were formed in the English speaking community, with the definition of the distinctive features of the people that obtain such characteristics, with the componential analysis of the semantic structure of the basic units of the lexical semantic field "limited mental abilities". A special attention has been paid to the differentiation and analysis of the lexical and phraseological units that represent the main distinctive features of the people who are mentally handicapped. The main ones are incurability, dangers, universality, foolish acts, talkativeness, recklessness, gullibility, and wisdom. It has been pointed out that there is a direct correlation between mental abilities of a person and his financial and material wealth, career and social status that are reflected in the lexical phraseological systems of the English language.

Key words: limited mental abilities, secondary nomination, stereotype, lexeme, phraseological unit.

Стаття надійшла до редколегії
13.02.2013 р.

УДК81'373.7:811.112.2

Ірина Орел

Відображення національної картини світу в семантиці фразеологізмів

У розвідці зроблено спробу описати вплив менталітету народу на формування національної картини світу та відображення її у фразеологічній семантиці. Фразеологізми розглянуто як мовні знаки й знаки культури, що репрезентують національну культуру в мові. Описано способи формування, збереження та передачі національно-культурної інформації, розглянуто менталітет як систему національно-специфічних образів, виявлено відображення вказаних образів у фразеологічній семантиці, виокремлено фрагменти національної картини світу, які сприяють фіксації національно-специфічних образів та передачі національно-культурної інформації у семантиці фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, менталітет, національна картина світу, мовна картина світу.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній лінгвокультурології чимало питань присвячено вивченню взаємодії національної мови й культури. Лінгвокультурологія входить у